

Smasszer voltam Finnországban

A finn és a magyar büntetés-végrehajtás országos parancsnoka 1990 őszén együttműködési megállapodást kötött, amelynek keretében a két ország szakemberei kölcsönösen tanulmányozzák egymás büntetés-végrehajtási rendszerét. E program keretében elsőként utazhattam Finnországba, ahol két hónapig tanulmányoztam a finn büntetés-végrehajtás sajátosságait.

A megállapodás értelmében a Helsink-i Központi Börtön gyakornokaként tevékenykedtem, és közvetlenül a börtön közelében laktam. Tizenhét intézményben jártam (nem egy intézmény működését több napon át tanulmányozhattam) gyakorlatilag minden kérdésemre választ adtak, fényképeket, sőt egy finn kolléga segítségével videofilmet készíthettem a Helsink-i Központi Börtönről.

A 8 központi börtönből 5-ben jártam (Helsinki, Turku, Kerava, Hameenlinna, Riihimäki), a 8 megyei börtönből szintén 5-öt láttam (Helsinki, Turku, Hameenlinna, Kuopio, Mikkeli), ezenkívül a hameenlinnai Központi Kórházat, a turku-i Központi Elmekórházat, 3 nyitott börtönt (Jarvenpää, Vantaa, Snomenlinna) és egy Rehabilitációs Központot (Sulkava). Végül — de nem utolsósorban — a Helsink-i Központi Börtönben eltöltöttem 15 munkanapot, 6 estét és 2 éjszakát, s úgy érzem, mindez hozzásegített ahhoz, hogy egy finn bv-intézet működését részleteiben megismerhessem.

Az ország történelméből fakad

Ahhoz, hogy a finn bévé működését könnyebben megérthessük, feltétlenül érdemes néhány szót szólni Finnország történelméről, társadalmi és kulturális helyzetéről. Finnország szűkebb értelemben

vett történelmét tekintve, egy viszonylag rövid időt, kb. két évszázadot vehetünk alapul, mivel a XIII. század elejétől kezdve egészen a XIX. század elejéig, 1809-ig, az ország a svéd királyság keleti részét képezte. 1809-ben Oroszországhoz csatolták mint önálló nagyhercegséget. A finn államiság tulajdonképpen ekkor kezdődött, Finnország alkotmányt kapott, finn kormány és parlament működött. Természetesen a legfontosabb döntéseket a cár hozta, a szenátus előterjesztése alapján. A század közepén sikerült a finn nyelvet hivatalos, államnyelvként — a svéd mellett — elismertetni.

1917. december 6-án vált Finnország függetlenné, majd 1919 tavaszán kikiáltották a köztársaságot, új alkotmány készült, amely lényegében azóta is érvényben van.

A II. világháborút Finnország elvesztette, területének egy részét — Kelet-Karéliát — elcsatolták és tetemes háborús jóvátételt kellett fizetnie, azonban sem a háború alatt, sem a háború után nem kellett megszállást elszenvednie a szövetséges hatalmak részéről.

Az új korszak az ötvenes évek közepén kezdődött, amikor megindult az ország modernizációja. A gazdasági élet, az ipar, a kereskedelem, a bankrendszer kb. 20-25 év alatt óriási fejlődésen ment keresztül, melynek következtében a félig ipari, jelentős részben mező- és erdőgazdálkodást folytató Finnország fejlett ipari országgá vált, ahol a 70-es évek közepén az egy főre jutó bruttó nemzeti termék értéke megegyezett Japán és Franciaország hasonló mutatóival. Aki Finnországban jár, azt tapasztalja, hogy ez egy fiatal, új ország, tele van szép, korszerű, az északi építési stílust követő új épületekkel. Ezeket megtaláljuk a legkisebb falvakban is. Igen magas az életszínvonal, hasonló a skandináv országokéhoz, bár annál vala-

mivel alacsonyabb. Az északi országokhoz hasonlóan itt is fejlett a szociálpolitikai szisztéma, az egészségügyi ellátástól kezdve a nyugdíjrendszeren át a munkanélküliek járadékáig olyan szociális intézményrendszerrel rendelkeznek, amelyet mi is alkalmazhatnánk, természetesen a helyi viszonyokhoz igazítva. Az ország lakosainak 90 %-a lutheránus, evangélikus vallású, ami meghatározza az országban uralkodó érték- és normarendszert, melynek lényege — Max Weber német szociológus megfogalmazásában — maximális teljesítmény, minimális fogyasztás. A maximális teljesítményre törekvés mindig is sajátja volt a finn embernek, mivel az északi, zord éghajlat és a természeti körülmények ezt megkövetelték tőle. Azt tartják a finnek, hogy aki a régebbi időkben, különösen télen, nem dolgozott maximális erőbedobással, az sokszor az életét kockáztatta.

A minimális fogyasztás elve néha átalakul, a finnek magas színvonalon élnek, de életükből szinte hiányzik a luxus, bútoraikat, ruháikat, használati tárgyaikat rendkívül célszerűen és esztétikusan tervezik meg. Az elsődleges szempont mindig a hasznosság és a célszerűség.

Ez a fajta értékrend meghatározza a finn társadalom szocializációs rendszerét is. A finn család és az iskola módszereiben minimális szankciót alkalmaz és egyik fő törekvése, hogy felelősségérzetet alakítson ki a gyerekekben. A finnek már gyermekkorukban megtanulják, hogy felelősek a tetteikért, viselkedésük sikere vagy kudarca kizárólag tőlük — és természetesen a körülményektől — függ, megszokják azt, hogy nekik kell dönteniük fontos és kevésbé fontos kérdésekben és ebben sem szüleik, sem tanáraik nem akadályozzák meg őket. Így felnőtt korukra, mikor munkába állnak, családot alapítanak, autonóm, saját belső értékeik és normáik által irányított, kompetens emberekké válnak, akik önállóan dolgoznak, önállóan döntenek és nem hagyják, hogy ebbe bárki is beleszóljon. Ugyanakkor megtanulják azt, hogy tiszteletben tartásuk a másik ember jogát saját viselkedésének irányítására, nem akarnak mindenáron beleavatkozni a másik ember sorsának alakításába. Így

érthetővé válik az, hogy a finn bv-dolgozók az elítéltet nem tekintik alacsonyabbrendű embernek, akinek szüntelenül meg kellene alázkodnia és akit mindenáron meg kellene javítani, hanem elfogadják többé-kevésbé velük egyenlő partnernek, aki még azt is megengedheti magának, hogy időnként modortalan legyen a felügyelettel.

A leírtakból következik, hogy az ország viszonylag rövid önálló történelme során nem alakultak ki olyan hagyományok, tradíciók, amelyek jelentősen gátolták volna a modernizációt, így az rekordgyorsasággal ment végbe. Finnország gazdasága lehetővé tette, hogy például a börtönügyre körülbelül tízszer annyit költsenek, mint Magyarországon vagy Közép-Európában. Ugyanakkor az uralkodó értékrend egyértelműen individualista, ami persze nagy toleranciával párosul a másik ember iránt.

E bevezető alapján talán érthető, hogy a finn bv. jelenleg nem azért olyan amilyen, mert ezt az Európa Tanács megkövetelte tőlük, hanem hosszú folyamat eredménye, amit az ország fejlődése és kulturális sajátosságai segítettek elő.

Korszerű módszerek — múlt századi börtönök

Programom összeállításakor vendéglátóim messzemenően figyelembe vették kívánságaimat. Elsősorban azt szerettem volna látni, miként lehet modern, korszerű módszerekkel dolgozni a múlt század végén épült, öreg börtönökben. Ebből a szempontból nagyon hasonló a finn és a magyar bv. helyzete, mivel a börtönök nagy részét mindkét országban akkortájt emelték. A különbség annyi, hogy a finn börtönök jóval kisebbek, mint a hazaiak, például a központi börtönök közül a legkisebb a konnunsuoi, amelynek befogadóképessége 219 fő, a legnagyobb a turkui, 475 főt képes befogadni. A megyei börtönöknél nincs ekkora különbség, a legkisebb finn börtön (Pohjois-Karjala) 42, a legnagyobb (Turku) 208 férőhellyel rendelkezik.

A régi börtönök kategóriájába tartozik — sőt talán az egyik legrégebb — a

Helsinki Központi Börtön, ahol idóm legnagyobb részét töltöttem.

Természetesen láttam korszerű, nyitott börtönöket is, amelyek eltérő szisztémával működnek, s mindössze 10—100 személy befogadására alkalmasak.

A zárt intézetek 8 központi (országos) és 8 megyei börtönt foglalnak magukba. Van még 4 nyitott börtön és a sulkavai kiképző központ, másrészt 12 munkatelep (labour colony).

Két egészségügyi intézményük van, az egyik a hameenlinnai börtönkórház, amely a központi börtön alárendeltségében működik, a másik a turkui elmekórház, ez önálló intézményként az országos parancsnokság felügyelete alatt üzemel.

A leglényegesebb különbség a nyitott és zárt intézmények között az, hogy a nyitott intézetben az elítéltek a szabad életben kapható munkabérekhez közeli bérezésben részesülnek — mintegy 21—26 finn márka órabért kapnak —, de levonják belőle az adót és fizetniük kell a szállásért és az étkezésért. A zárt börtönben a fizetés kb. az előbbieknél a tizedrésze, de ezután nem kell adót, szállás- és étkezési költséget fizetni. A nyitott börtönben az elítéltek maguknál tarthatják a pénzüket, ami a zárt börtönben nem lehetséges. A nyitott börtönben a biztonság szintje igen alacsony, nincs kerítés, nincs rács az ablakon. Az elítéltek szabadon mozoghatnak a börtön területén, de nem hagyhatják el azt. A nyitott börtönökben az elítéltek saját kulcsot kaphatnak zárkájukhoz.

Börtön tanács

A börtönt az igazgató, a helyettesei és a börtön tanács igazgatja. Az igazgató csak azokban az ügyekben jogosult dönteni, amit a jogszabály nem utalt a *börtön tanács* hatáskörébe.

A börtön tanács speciális intézménye a finn bv-nek. Összetétele, funkciója némileg eltér a magyar börtönökben ismert intézeti tanácsokétól. Tagja az igazgató, helyettesei, a főorvos, a felügyelők 3 választott képviselője és a helyi önkormányzat képviselője. Érdekesség, hogy nem le-

het tagja a börtön tanácsnak az őrség parancsnoka, mert a fogvatartottak fegyelmi ügyeit ő terjeszti a testület elé, így nyilvánvalóan nem lehet vádló és bíró is egyszemélyben. Meghívottként részt vesz a testület ülésén az a szociális munkás is, aki a BT előtt szereplő elítélt ügyének intézője volt. A BT hetenként ülésezik és dönt a fogvatartottak aktuális ügyeiben éppúgy, mint például a személyi állomány tagjainak előléptetéséről, a felmondásokról, a szolgálati lakások kiutalásáról, az állomány munkarendjéről, de elbírálja az intézmény gazdasági terveit, intézkedik az építkezésről, felújításról, karbantartásról stb.

A börtön tanács működése igen lényeges, mert lehetővé teszi egy demokratikus és objektív döntési mechanizmus megvalósulását. A fogvatartottakkal kapcsolatos legfontosabb döntéseket, mint említettem, a BT hozza meg, például a nyitott intézetbe és a kiképző központba való áthelyezést. Finnországban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása egységes szabályok alapján történik, az intézményrendszer azonban jelentősen differenciált. Adva van az egyes intézménytípusok közötti mozgás lehetősége az elítéltek túlnyomó többsége számára, nemcsak a zárt intézetből a nyitottba, hanem fordítva is, ha az elítélt súlyosan megsérti a nyitott intézet magartási szabályait.

A börtönök többi szervezeti egysége hasonló feladatokat lát el, mint Magyarországon vagy más országokban. A Magyarországon ismert külső őrzési rendszer azonban Finnországban nem működik. Külső őr csak a személy és teherportán van, az általam látott börtönök közül Helsinkiben, Turkuban és Riihimakiben mindössze egy-egy őrtoronyban teljesítettek szolgálatot. A külső őrzés kamerákkal, infra- és radarberendezéssel történik. A riheimaki börtönben például 9—12 méter magasak a falak, 20 tévékamera és 10 radarberendezés van felállítva a bástyafal előtt kb. 1 méterrel. Vannak olyan börtönök — Pelsö, Sukeva, Konnunsuo — ahol a börtönt mocsár veszi körül, így a szökés még nehezebb.

Őrparancsnoki beosztás nincs

A felügyelők a börtönök jól elkülönült szárnyaiban teljesítenek szolgálatot. A zárt börtönök differenciáltak, többnyire mindegyikben megtalálható nyitott, félig nyitott és zárt körlet. A körleteken egy főfelügyelő és több alárendelt felügyelő teljesít szolgálatot. A nálunk ismert őrparancsnoki beosztás nincs, nappal az őrőrsparancsnok, hivatali időn túl pedig egy főfelügyelő felelős az egész intézet biztonságaért. Éjszakánként egy-egy zárt börtönben 8—10 felügyelő teljesít szolgálatot. Miután a finn börtönökben nincs nevelési szolgálat, a levelezés, látogatás, csomagküldés és a telefonálás lebonyolítása és ellenőrzése a felügyelők feladata. A személyügyi alkalmazott adminisztratív ügyeket intéz.

Minden zárt börtönben van lutheránus templom vagy kápolna és főfoglalkozású pap. Feladata a misézés, az elítéltek vallásgyakorlásának biztosítása, hitoktatás, valóságos szabadidőprogramok szervezése. Tapasztalatom szerint Finnországban az elítéltek kezelésének egyik stabil tényezője a lelkész, aki ugyan nem mozgat nagy tömegeket, de mindig vannak szép számban olyan fogvatartottak, akik rendszeresen részt vesznek a lelki gyakorlatokon.

A pszichológusok — egy vagy kettő van az intézetekben — elsősorban ún. krízisintervenciós tevékenységet végeznek, olyan elítéltekkel foglalkoznak (és végeznek egyéni pszichoterápiát), akik egyedül nem tudnak megbirkózni az adott kritikus helyzettel. A pszichológusok felkérésre véleményt adnak a börtöntanácsnak a feltételes szabadságra, eltávozásra vagy nyitott börtönbe szállításra váró elítéltekről.

Az oktatási felügyelő szervezi a fogvatartottak oktatását az általános iskolai

oktatástól kezdve a szakképzésig. A börtönöknek többnyire nincs saját iskolájuk, hanem tanárok kívülről, a helyi általános iskolából, gimnáziumból járnak az intézetbe. Az oktatási felügyelő feladata az elítéltek külső iskoláztatásának megszervezése és a szakmai oktatási központba helyezés véleményezése.

A szociális munkás nem azonos a magyar börtönök nevelőjével, egyrészt nem kell foglalkoznia a zárkák és körletek rendjével, az elítéltek fegyelmével, a látogatás, levelezés stb. szervezésével, ellenőrzésével, ellenben minden olyan ügygel foglalkoznia kell, amely a fogvatartott szociális helyzetével kapcsolatos.

A szociális munkás tevékenysége különböző az elítélt büntetésének 3 periódusában. Befogadás után rendbe kell tenni az elítélt kinti „civil” dolgait (lakás, lakbér, munkahely, család, rokonok, gyerekek stb.) Ha például szociális segélyként lakbérhozzájárulást kap a hatóságtól, azt a börtönbe kerülése után még 3 hónapig kapja. A szociális munkás ilyenkor intézkedik, hogy a pénzt a börtönbe küldjék az elítéltnak.

A második periódusban, amikor az elítélt a büntetését tölti, tervet szoktak készíttetni vele a további életére vonatkozóan. A szabadulás előtt majd erre a tervre támaszkodnak.

A harmadik szakasz a szabadulás előkészítése. Ekkor sokasodnak a szociális munkás feladatai, lakást vagy valamilyen szállást keres, munkahelyet, iskoláztatást, szociális segélyt intéz, nyugdíjas esetében közbenjár, hogy tovább folyósítsák a nyugdíját. Ezenkívül véleményt kell adnia a börtöntanácsnak a korábban már említett esetekben.

Dr. Boros János